

Aysu ATA, Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası): Giriş - Metin - Notlar - Dizin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004

Türkler, X. yüzyılda, İslâmiyeti devlet dini olarak kabul etmişlerdir. Karahanlılar devleti döneminde kabul edilen bu dinin öğrenilmesi için Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin yapılması zorunlu hâle gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümeleri, dil çalışmaları bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Evvelâ "anlaşılma" kaygısı vardır. Yani metin halkın anlayacağı bir dille yazılmaya çalışılmıştır. Yeni dinin getirdiği pek çok kavram, Türkçe kelimelerle ifade edilmiştir. Mütercimler, bütün bunları yaparken, dinî bir metni tercüme etmenin verdiği hassasiyetle, hata yapıp günahkâr olma korkusundan ötürü son derece titiz davranmışlardır. Bu nedenle, Kur'an tercümeleri dil çalışmaları açısından güvenilir kaynaklardır.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesinin ilk olarak ne zaman, kim ya da kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kur'an-ı Kerim, Samanoğullarından Emir Mansur b. Nuh (H. 350 – 365 / M. 961 – 976) zamanında, Maveraünnehirli âlimlerden kurulan bir heyet tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Bu, Kur'an'ın yabancı bir dile yapılan ilk tercümesidir. Bu tercüme, Muhammed b. Cerîr-i Tâberî'nin Arapça olarak yazdığı kırk ciltlik Kur'an tefsirine dayanmaktadır. Bu tefsir, tercüme edilirken kısaltılmış ve Kur'an metni esas alınarak, satır arasında Farsça tercümesi yapılmıştır. Zeki Velidî Togan'a göre Kur'an'ın Türkçeye tercümesi de Farsça tercüme ile aynı zamanda, belki aynı komisyonun Türk üyeleri tarafından yapılmıştır.¹ Fuad Köprülü'ye dayanan Abdülkadir İnan'a göre ise, Kur'an'ın Türkçeye tercümesi, Farsçaya tercümesinden yaklaşık bir asır sonra, yani XI. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır.²

Prof. Dr. Aysu Ata, bu eserine konu olan nüshanın, ilk Türkçe Kur'an tercümesi olduğunu çeşitli Türkologların görüşlerinden yola çıkarak ve bizzat eserin dil hususiyetlerini göz önünde bulundurarak ifade etmektedir.

¹ Zeki Velidî Togan: "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair" *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. III (1959 – 1960), s.135

² Abdülkadir İnan, *Kur'an – ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara, 1961, s. 8

Yukarıda belirtildiği üzere, Zeki Velidî Togan'a göre, Kur'an'ı Farsçaya tercüme eden heyet içerisinde iki Türk âlimi (biri İspicab, diğeri Argu) bulunmaktadır ve ilk Türkçe tercüme bu âlimler tarafından yapılmıştır. Şinasi Tekin "Eski Türk Yazı Dillerinin Özellikleri" adlı makalesinde, Rylands nüshasının Mansur bin Nuh'un buyruğuyla Maverâünnehir'de toplanan heyetin içinde yer alan iki Türk âlimi tarafından yapıldığını ve aksi ispat edilinceye kadar bu nüshanın en eski Türkçe tercüme olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Prof. Dr. Aysu Ata bu görüşlere yer verdikten sonra, bunların yalnızca bir iddia olmadığını da vurgulamıştır. Yazar, heyetin içinde iki Türk âlimin bulunduğu, söz konusu tercümenin başındaki açıklamalarda yer alan bir gerçek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Rylands tercümesinin, İspicablı bir Türk tarafından yapıldığını ortaya koyan dil özelliklerinin bulunduğunu da belirtmiştir. Tercümede gelecek zamanın şart kipinin hikâye birleşik çekiminin bu hususta önemli bir örnek teşkil ettiği vurgulanmıştır.

Yazar, bu nüshanın dilinin Karahanlı Türkçesi olduğu görüşündedir. Bu hususta, Şinasi Tekin'in yukarıda zikredilen makalesinde yer alan görüşlerine dayanmakta ve ayrıca metnin çeşitli dil özelliklerinin de bunu desteklediğini belirtmektedir. Şinasi Tekin, Rylands nüshasının Farsça tercümeyle aynı zamanda yapıldığını Karahanlı yazı dilinin ilk örneği olarak bu tercümeyle göstermiştir. Abdülkadir İnan da Rylands nüshasını diğer Doğu Türkçesi Kur'an tercümelerinin ilk nüshası olarak değerlendirmiştir.

Yazar, kitabın "Notlar" bölümünde ayrıntılı bir şekilde, eserin dilinin Karahanlı Türkçesi olduğunu gösteren dil özellikleri üzerinde durmuştur.

Söz gelimi *Kutadgu Bilig*'de rastlanılan ilgi hali ekine ulanan ablatif ve lokatif durum eklerinin (-ningda, -ningdın) bu haliyle bu nüshada mevcut olduğu, yine çokluk ikinci şahıs zamiri "siz" ve "sizler" yanında "siler" şeklinin de bu nüshada yer aldığı belirtilmiştir.

Yine *Divanü Lügati't-Türk*'te emri pekiştiren -a ünlem edatının Rylands nüshasında aynı işlevde *kılsıng-a, körsüng-e...* gibi örneklerde bulunduğu ve *Divanü Lügati't-Türk*'te atlağa, ıtlağa, ıslağa, aşlağa örneklerinde geçen +la çokluk ekinin Rylands nüshasında çokça geçtiği belirtilmiştir.

Ayrıca kelime hazinesi bakımından tercümenin, gerek Uygur Türkçesi, gerekse de *Kutadgu Bilig* ve *Divanü Lügati't-Türk* ile pek çok ortak kelime içerdiği ifade edilmiştir.

Bu çalışma Giriş, Metin, Notlar ve Dizin olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, *Kur'an tercümelere, Rylands Nüshası, Çeviri Yöntemi, Eser Üzerinde Yapılmış Çalışmalar, Eserin Dil Tarihimizdeki Yeri* alt başlıkları bulunmaktadır. *Kur'an Tercümelere (IX – XII) başlığı altında Doğu Türkçesiyle yazılmış Kur'an tercümelere hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından Rylands Nüshası(XIII – XVII) başlığı altında bu çalışmanın temeli olan nüsha hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısımda XIV. sayfada Kitaphane-i Saltanatı'deki Farsça Kur'an tercümesinden ve XV. Sayfada J. Rylands Kitaplığındaki Türkçe Kur'an tercümesinden birer varak örnek olmak üzere verilmiştir. Yine bu kısımda yani nüshanın tanıtıldığı kısımda (XVI – XVII) sure adı, sure numarası, ayet sayısı, tercümedeki sayfa numarası ve ayetlerin belirtildiği bir tablo bulunmaktadır. Çeviri Yöntemi (XVII – XX) başlığı altındaki bölümde ise çeviri tekniği bakımından gerekli değerlendirmelerde bulunulmuş ve Farsça tercüme ile Türkçe tercüme arasındaki benzerlikler ortaya konmuştur. Daha sonra Rylands Nüshası Üzerinde Yapılmış Çalışmalar (XXI – XXIII) başlığı altında, J. Eckmann'ın vefatından sonra, Ligeti'nin Önsöz'üyle Macar Bilimler Akademisi'nce yayımlanan Middle Turkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation adlı eserin tanıtımına ağırlık verilmiştir. Eserin Dil Tarihimizdeki Yeri (XXIII – XXIX) başlığı altında ise, bu nüshanın ilk Türkçe Kur'an tercümesi olduğunu destekleyen görüşlere yer verilmiştir.*

XXXI – XXXIII. sayfalar arasında Kısaltmalar, XXXV – XXXVIII. sayfalar arasında Bibliyografya kısımları bulunmaktadır.

Ardından Metin kısmına (3-156) geçilmiştir. Bu kısımda metin, cilt, varak, satır, sure ve ayet numaraları verilmiş ve gereken yerlere dipnotlar konulmuştur. Metin, Âl-i İmrân Suresinden başlayıp Tahrîm suresinde son bulmuştur.

Notlar bölümünde (159-193) eserin dil malzemesi itibariyle önemini ortaya koyacak özellikler belirtilmiştir. Bu kısımda ele alınan kelimelerin (varsa) parantez içinde Arapça ve Farsça karşılıkları verilmiştir. Bu kelimeler,

Rylands nüshası ile Uygur ve Karahanlı dönemi eserlerinin söz varlığı ve dil özellikleri açısından benzerliklerini ortaya koyacak hususiyetleri taşımaktadır.

Dizin kısmı kendi içerisinde Türkçe, Arapça, Farsça ve Özel Adlar Dizini olmak üzere dörde ayrılmıştır:

Türkçe Dizin (197-801) tercümede geçen bütün kelimeleri ve onların ekli şekillerini içermektedir. Madde başı olan kelimelerin alıntı olup olmadığı parantez içerisinde belirtilmiştir. Metinde geçtiği örnek cümle, cilt, varak, sayfa, sure ve ayet numaraları verilmiştir.

Arapça Dizin (805-890) Arap alfabesinin harf sırasına göre düzenlenmiştir. Bu kısımda Kur'an'da geçen kelimelerin Türkçe ve Farsça karşılıkları verilmiştir.

Farsça Dizin (893-961) transkripsiyonu yapılan Farsça kelimelerin alfabetik sıralanışına göre yapılmıştır. Bu kelimelerin yanında Arapça ve Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Özel Adlar Dizini (963-964) kısmında, bu tercümede yer alan kişi, dağ, göl vs. adları alfabetik olarak sıralanmış ve metinde geçtiği cilt, varak, satır, sure ve ayet numaraları verilmiştir.

Netice olarak bu eser, bütün bu özellikleri itibarıyla, Türk dili tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir.

Aslı UYGUN